

Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 20 (207), Ч. III, 2010

Ключові слова: літературне Бароко, образ міста, символ міста, культурні традиції.

Неживая Л. Л. Образ города в украинской бароковой поэзии

В статье проанализирован образ города в поэтических произведениях украинского Бароко. Автором рассмотрены поэзии Х. Евлевича, К. Зиновиева, П. Конюсевича, И. Максимовича, Ф. Прокоповича, С. Яворского с целью воспроизведения образа Киева в историческом, культурном аспектах и модели города, как общественного организма.

Ключевые слова: литературное Бароко, образ города, символ города, культурные традиции.

Nejeva L. L. Image of the city in Ukrainian poetical works of the baroque

In the article it was analyzed the image of city in the poetical works of the Ukrainian Baroque. The author defines the peculiarities of recreation of the image of Kiev in historical, cultural aspects and the city model as a social organism.

Key words: literary Baroque, image of city, symbol of city, cultural traditions.

УДК 821.161.2-312.9.09

Олійник С. М.

**МОДЕЛЬ МІСТА У ФАНТАСТИЧНИХ ТВОРАХ
О. БЕРДНИКА І М. РУДЕНКА**

Інформатизація суспільства, розширення засобів комунікації, наукові винаходи в усіх галузях наук, спрямовані на поліпшення умов функціонування соціуму, розвиток транспортних засобів, які годі уявити людині навіть початку ХХ ст., – усе це потужно впливає на світогляд людини. Стрімке розширення меж можливостей людини порушує дедалі більше питань, пов'язаних з адаптацією до створених нових умов. Л. Верт у праці „Урбанізм як спосіб життя” визначив урбанізм як найвищою мірою інтерактивний, мобільний спосіб життя на противагу життю в невеликому містечку чи селі, що функціонує на базі інститутів родини і церкви [1, с. 330 – 342]. Наслідки надшвидкої урбанізації, що порушує екологічну рівновагу, перетворюються на загрозу всепланетарного масштабу, що турбує нині не тільки вчених, а й широкий загал. Зрозуміло, що комплекси нових соціальних і моральних відносин між людиною й людиною, людиною і суспільством, людиною й

технікою, людиною й природою визначають тематичний спектр сучасної раціональної фантастики.

Численні парадокси прогресу породжують різні моделі бажаного й небажаного майбутнього залежно від суб'єктивного бачення світу, філософських і соціальних позицій письменників-фантастів. Відтак видається актуальним дослідження напрямів міркувань про можливий розвиток урбаністичної цивілізації, представлений у їх доробку, та екстраполяції сучасних реалій на моделі міст майбутнього, зокрема наявних у творах Миколи Руденка та Олеся Бердника.

Фантастика, як жанр надзвичайно сприятливий для втілення складних письменницьких задумів і ідей, дала змогу зобразити відмінні погляди на розвиток урбаністичної цивілізації, представлений і у О. Бердника і у М. Руденка. Об'єднані ці погляди спільною ідеєю – прагненням віднайти справжні життєві цінності, пошуком шляхів гармонійного розвитку людської цивілізації. Як зазначає Н. Клягін, „зародження початків урбаністичної культури і, відповідно, генезис цивілізації ... корелює з неолітичною технологічною революцією” [6]. Відтак видається при аналізі творів зазначених письменників зосередитися також на їхньому ставленні до розвитку технології.

Створюючи модель міста, письменники-фантасти вдаються до основних вимог для функціонування будь-якого образу у канві фантастичного тексту: логічне мотивування розвитку фантастичного міста в межах парадигми наукової картини світу; створення ілюзії достовірності; моделювання реальності на основі кількох властивих їй і відібраних автором чинників і тенденцій, які мають широке суспільне значення (освітні центри, способи комунікації тощо); „соціологічний аналіз”; висунення на передній план „людини суспільної” на противагу „людині приватній”; пріоритет інтелекту над емоціональними та духовними аспектами особистості [7].

У праці „Енергія прогресу” М. Руденко зазначив: „Замість живої природи, в якій перебувала людина минулого, сучасний світ створив природу штучну, в якій жива речовина не бере безпосередньої участі. Камінь, бетон, залізо, вироби з пластмас, нейлоновий одяг...” [11, с. 70]. Письменник зі смутком констатує, що природою сучасна людина називає замські пейзажі, причому дивиться на них наче на театральні декорації. Проблема відриву від природи, „відхід до світу штучних цінностей, створених з неживої речовини”, що асоціюється з урбаністичною цивілізацією, глибоко хвилювала Руденка, насамперед з точки зору згубного впливу на психіку людини (цю тезу покладено в основу його роману „Ковчег Всесвіту”). У романі „Чарівний бумеранг” Руденко описує загибель Фаетона, десятої планети Сонячної системи, через втрату її мешканцями відчуття зв'язку з природою, розуміння таємничих процесів, що відбуваються десь у Космосі. Перед читачем розгортається панорама можливого майбутнього Землі – розвиток цивілізації, яка пішла супроти законів природи і моралі, адже Руденко вважав глибокою

помилкою сучасної філософської думки відрив соціального від природного [11, с. 70].

Виходом із прикрої штучності міського життя, забрудненого смогом, інформаційним сміттям М. Руденко вважав повернення не до первісного способу життя (яке було взірцем руссоїстських утопій), а до усвідомлення того, що „нежива речовина планети тільки тому набуває вартості, що вона перероблена людськими руками, а руки наші – це руки самого Сонця!” [11, с. 70]. Письменник був переконаний, що основною фігурою в суспільстві має бути селянин – той, хто найближче до енергії Сонця (їднією з найпомітніших і найвідоміших у науковому доробку Миколи Руденка є його оригінальна теорія додаткової вартості, яку він висунув у 70-х роках у філософських працях „Економічні монолози” та „Енергія прогресу” й романі „Формула Сонця”. Мислитель послідовно спростував теорію К. Маркса про додаткову вартість, доводячи, що її єдиним джерелом є енергія Сонця). Руденко порушує проблему зменшення кількості землеробів, що відбувається внаслідок зростання ролі машин у обробітку землі. Руденко викриває замкнене коло: машини споживають бензин, тобто невідновні ресурси, а бурхливий розвиток промисловості виснажує природну родючість землі. Як зазначає вчений, „енергія гумусного шару переливається в енергію промислових підприємств” [11, с. 142]. У футурологічному романі „Ковчег Всесвіту” письменник на прикладі замкненого простору міста-астероїда показує, наскільки збоченими можуть бути людські істоти, позбавлені зв’язку з природою, з закономірним плином життя. Президент астероїда, розбещений безсмертям і абсолютною владою перетворюється на садиста. Щоб уникнути перенаселення „через кожні два-три десятиліття з наказу Президента генетична комісія вибраковувала дві-три сотні індивідуумів, котрі не становили генетичної вартості: їх без скафандрів викидали у відкритий космос”. Навколо астероїда простяглися страхотливі гірлянди з трупів людей: „А за мить він у стані важкого потрясіння плавав серед трупів, чийм могильником було космічне довкілля [...] Люди в момент загибелі набирали тих поз, які відтворювали боротьбу зі смертю. Ось тридцятилітній горбань [...] обернувся до нього так, наче саме він, Прокіп, був його вбивцею – пальці розчепірені, руки зігнуті в ліктях, у виразі обличчя – відчайдушний спротив екзакуторам. Ось молода дівчина, задерши до зір голову, благально піднесла руки, наче допитувалась у світил, за віщо їй випала така нелюдська кара” [10]. Вибудовуючи модель міста, в якому цінність людини вимірюється її здатністю пристосуватися до найогидніших наказів, М. Руденко порушує проблеми, які стоять перед сучасним соціумом, застерігає від падіння до рівня бездумного користувача ресурсів планети, від погоні за сумнівним комфортним існуванням у тісному просторі клітки, на яку перетворюється життя людини, відірваної від цілющого впливу природи.

О. Бердник у романі „Діти Безмежжя” моделює кілька міст: під час мандрівки у машині часу герої простежують розвиток міста як

сукупності жителів. У сцені подорожі колгоспника Кореня зринає перша згадка про міста майбутнього: „Міста були. Але в них було дуже мало людей. Наука сягнула так високо, і люди так змінилися... Людина повернулася до природи. Вона стала жити серед полів, лісів, гір, над ріками, озерами, морями. Транспорт і зв'язок легко з'єднували будь-які пункти... швидко і зручно...” [2, с. 393]. Наразі футуристи пророкують появу лінійних міст, у яких не буде центральних площ і торгових центрів, характерних для сучасних міст, майже некеровані мегаполіси поступляться мережам невеликих міст. Далі герої виявляють, що життя на лоні природи – лише початкова стадія майбутнього розвитку людських поселень, однак надто важлива, адже лишень після усвідомлення того, що „ми самі Діти Природи, отже, не змагатися з нею необхідно, а допомагати їй” можливий рух до співжиття на замкнених штучних космічних станціях, на які переселиться людство в майбутньому [2, с. 399]. І. М. Руденко і О. Бердник у своїх творах припускають можливість появи мегаполісів, населених ученими, дослідниками. Значною мірою ці моделі перегукуються з припущенням теоретика постіндустріального суспільства Д. Белла, котрий зазначає, що нині в умовах відкритих суспільств зростатиме влада людей, пов'язаних з інтелектуальною діяльністю – дослідницькими інститутами, університетами [1, с. 338].

Перетворене за законами науки місто бачимо у романі О. Бердника „Зоряний Корсар”. Велетенське поселення людей займало територію цілої космічної системи: „...довкола зірки оберталися гігантські сфери, спіралі, супутники...”. Осердям цього космічного міста була Головна Спіраль, де розташовано Координаційний центр, що керував життям системи Ари, на якому перебували „вчені, космонавти і Космократори – деїмургі нових світів” [3, с. 152]. Мовиться про унікальний варіант політичної культури демократичного суспільства, де кожен громадянин підпорядковує свою волю „волі єдності”. Наука вивільнила людині багато часу на заняття творчістю, пізнання Всесвіту тощо. До цього положення у футурологічних побудовах звертався У. Дайзард, він був переконаний: у результаті прориву науки і техніки збільшиться кількість нових Ейнштейнів, адже практично кожен матиме час займатися дослідницькою роботою [4, с. 363 – 348]. Про скорочення робочого часу говорить і Дж. Мартін у праці „Телепатичне суспільство. Виклик найближчого майбутнього”. У нього це стає можливим через розвиток техніки, зокрема комунікативних пристроїв [8, с. 373 – 378].

В О. Бердника вінцем такої необмеженої пізнавальної діяльності стають космократори, люди здатні творити „нові сонця, системи”, „синтезувати життя”, „передбачати події і зупиняти їх” [3, с. 154]. Письменник вдається до моделі утворення всесвітів, яка отримала назву „створення Всесвіту в лабораторії” (її запропонували фізики Фархі і Гут). Для цього тіло необхідно стиснути до його гравітаційного радіуса (горизонту подій). Під горизонтом подій утворюється фізичний вакуум,

який у результаті розширення приведе до виникнення нового всесвіту. Як показали розрахунки, тіло слід стиснути до надзвичайної густини, що на даному етапі розвитку земної техніки неможливо. Але такий експеримент може бути досяжним для надцивілізацій, що можуть існувати у світі [9, с. 41].

Безсмертя дало арянам можливість отримати безмежне знання. Однак письменник помічає небезпеку такого способу життя: комфортне існування не дає підстав до боротьби, отримуючи нові можливості індивід обмежує себе, адже перестає функціонувати без предметів побуту, приладів, різноманітного обладнання, не може залишитися наодинці з собою, бо звик до необмеженої комунікації. Врешті Бердник пропонує вихід – не панувати над світом, а злитися з ним, нехтуючи власною матеріальною формою [3, с. 171 – 172].

Аналогічну проблему письменник порушує при створенні моделі підводного міста в оповіданні-антиутопії „Дві безодні”. Місто мало все необхідне для життя людей – фабрики біосинтезу, житлові приміщення, енергетичні споруди: „жителі могли не втручатися в механічне обслуговування міста – все робилося автоматично. Творці міста мали одну мету – забезпечити собі й нащадкам безтурботне, щасливе життя” [2, с. 658]. Звичайно, мрія перетворилася на сонне животіння, унікальне місто, що мало стати затишним притулком людей, які прагнули втекти від воєн, стало місцем їх найнижчого падіння. Люди поступово стали відмовлятися від знань, елементарної праці, у них зникла природна цікавість, і вже лише сонні слизняки в подібні людей пересувалися вулицями міста-цвинтаря. Тотальне звільнення від праці позбавило мешканців підводного міста необхідних для людини форм психічної діяльності. Тим самим зруйнувалися засади їхньої моральної структури: відсутність проблем стає головною проблемою суспільства. „Світ без моральних проблем виявляється світом без особистості” [6, с. 321].

І. М. Руденко і О. Бердник, безперечно, розуміли, що розвиток людства йде у напрямі розширення зв'язків між різними частинами Земної кулі, відтак переносючи ці особливості на власні моделі майбутнього уявляли людство розкиданим по безлічі міст, розташованих на штучних планетах. Тому у межах руссоїстської утопії виникає ідея планетарної спільноти. Життя вирує у космічних поселеннях (штучні міста на орбіті, штучні галактики тощо) [2, с. 401]. Опозиція місто-природа стирається, але через перетворення природи за екологічними і гуманістичними законами у рукотворний гігантський заповідник: „...я хотіла полетіти на рідну планету Землю, щоб побачити, відчутти її життя, не на екрані, а безпосередньо, всім єством, щоб пожити серед буйних лісів, які я бачила у снах, щоб покупатися в бурхливих річках, помовчати на вершинах білосніжних гір, серед льодовиків...” [2, с. 396]. Щодо цього переконання письменника слід згадати думку Є. Тейлора про те, що „не кожен, хто вірить в еволюцію є гуманістом, але існує одна вимога, відповідно до якої кожен гуманіст мусить вірити в

еволюцію” [13, с. 466]. У гуманістичних світоглядах Бердника і Руденка, що, безперечно, ґрунтуються на теорії еволюції, одним із наріжних каменів є категорія свободи, причому не декларативна, як у численних маніфестах гуманістичних організацій світу, а свобода розвитку, боротьби, що передовсім передбачає відмову від уніфікації свідомості. Так, Зоряний Корсар з однойменного роману Бердника чи Прокіп із „Ковчега Всесвіту” Руденка усвідомлюють, що для щастя людини потрібно відмовитися від зручного життя, прагнути до „різноваги” [3, с. 227] на противагу гуманістичному бажанню гармонії, зрівноваженості.

Отже, місто в О. Бердника не несе загрози природі чи душі людини, хоча й виконує традиційну функцію середовища, що модернізує усі сфери людської діяльності.

О. Бердник, витворюючи топос міста майбутнього й формуючи стосунки людини і міста, підкреслює позитивний вплив прискореної урбанізації, яка відбувається без жодних суспільних криз, особистість міського жителя залишається цілісною, закоріненою в українські традиції та гуманістичні цінності. На відміну від творчості Стругацьких, Лема чи Хайнлайна, яка насичена сприйняттям міста майбутнього як такого, що наділяє людину байдужістю, самотністю, зневірою, страхом, агресією, для Бердника очевидним є розвиток людської спільноти у бік високих стосунків, щирості, доброти. Тому, власне, для нього не є проблемним чи конфліктним вузлом у творах урбанізація особистості, що часто розглядається негативно багатьма українськими письменниками (згадаймо хоча б „Повію” П. Мирного чи „Місто” Підмогильного) з огляду на стереотип сприйняття українця як генетично закоріненого у землю, природу.

Місто не продукує труднощів для героя, воно є винятково місцем абсолютного комфорту, а безупинні цивілізаційні процеси на переконання письменника є, безперечно, цілком психологічно зручними для людей.

У М. Руденка, як бачимо, спостерігається відмінний підхід до оцінки міста і його проявів. Оскільки письменник переконаний у другорядному значенні техніки у житті соціуму, то й місто як осердя її застосування сприймається у нього зовсім не як ідеальна чи потрібна структура.

У підсумку варто зазначити, що у творах обох письменників місто не є носієм негативу чи злих намірів, воно швидше виступає як майданчик для перевірки здатності людини відстояти свою моральність і до розвитку кращих соціально-політичних ідей, і екологічних засад зокрема.

Література

1. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Д. Белл // Новая технократическая волна на Западе. М.: Прогресс, 1986. – 456 с.
2. Бердник О. Діти Безмежжя : [романи і повісті] / Олесь Бердник. – К.: Тріада-А: „Афон” ВД, 2004. – 680 с.: порт. – (Всесвіт Олеся

Бердника). **3. Бердник О.** Зоряний Корсар: [роман] / Олесь Бердник; [передмов. Г. Прашкевича]. – К.: Тріада-А: „Афон” ВД, 2004. – 572 с.: порт. – (Всесвіт Олеся Бердника). **4. Дайзард У.** Наступление информационного века / У. Дайзард // Новая технократическая волна на Западе. – М.: Прогресс, 1986. – 456 с. **5. Кагарлицкий Ю. А.** Что такое фантастика? [монография] / Ю.А. Кагарлицкий. – М.: Худож. лит., 1974. – 352 с. **6. Клягин Н.** Происхождение цивилизации (социально-философский аспект) / Н. Клягин. – М., 1996. – 252 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/klyag/intro.php. **7. Ковтун Е. Н.** Поэтика необычайного. Художественные миры фантастики, волшебной сказки, утопии, притчи и мифа / Е. Н. Ковтун. – М.: Изд-во МГУ, 1999. – 308 с. **8. Мартин Дж.** Телематическое общество. Вызов ближайшего будущего / Дж. Мартин // Новая технократическая волна на Западе. – М.: Прогресс, 1986. – 456 с. **9. Опанасюк А. С.** Сучасна фізична картина світу. Мікро-, макро- та мегасвіти / А. С. Опанасюк. – Суми: В-во Сумського Державного університету, 2005. – 119 с. – Частина 3. Мегасвіт. **10. Руденко М.** Ковчег Всесвіту [футурологічний роман] / М. Руденко. Київ:Веселка, 1995 / [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://argounf.at.ua/load/156-1-0-1261>. **11. Руденко М.Д.** Енергія прогресу. Гносис і сучасність. Метафізична поема. Публіцистика. Поема / М. Руденко. – К.: Журналіст України. – 2008. – 716 с. **12. Тоффлер Э.** Шок будущего: Пер. с англ. / Э. Тоффлер. – М.: ООО „Издательство АСТ”, 2002. – 557, [3] с. **13. Тэйлор Йен.** В умах людей. Дарвин и новый мировой порядок / Йен Тэйлор. – Симферополь: Христианский научно-апологетический центр, СОНАТ, 2000. – 552 с.

Олійник С. М. Модель міста у фантастичних творах О. Бердника і М. Руденка

У статті робиться спроба дослідити розвиток урбаністичної цивілізації представлений у фантастичних творах Миколи Руденка та Олеся Бердника.

Ключові слова: урбанізм, місто, цивілізація

Олийнык С. Н. Модель города в фантастических произведениях Алеся Бердника и Николая Руденко

В статье делается попытка исследовать развитие урбанистической цивилизации представленной в фантастических произведениях Алеся Бердника и Николая Руденка.

Ключевые слова: урбанизм, город, цивилизация

Oliynik S. N. Model of a city in fantastif works by A. Berdник and N. Rudenko

In the article the attempt to research the development of urbanistic civilization in the fantastic works by A. Berdник and N. Rudenko.

Key words: urbanism, city, civilization